22/11/2021

Μητροπολίτου Αρκαλοχωρίου: Η Κρήτη στην Επανάσταση του 1821

Μητροπολιτικό Έργο / Ι.Μ. Αρκαλοχωρίου, Καστελλίου και Βιάννου

Του Μητροπολίτου Αρκαλοχωρίου κ. Ανδρέου

Ἡ ἑορτή καί πανήγυρη τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ τοῦ Μεγαλομάρτυρα, πολιούχου, προστάτου καί ἐφόρου τῆς πόλης τοῦ Ἡρακλείου, συμπίπτει αὐτή τή χρονιά μέ τά 200 χρόνια ἀπό τήν Ἐπανάσταση τοῦ 1821. Τότε πού ὁ χῶρος αὐτός, μέ κέντρο τόν παλαιό, μικρό ναό τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ, ἔγινε τόπος σφαγῆς καί φρικτοῦ μαρτυρίου γιά πολλούς κληρικούς, ἀρχιερεῖς, μοναχούς, ἱερεῖς, ἀλλά καί γιά 800 λαϊκούς. Τό ἐπετειακό γεγονός τῶν 200 χρόνων, ἀπό τό 1821, θά τό συνδέσομε μέ τήν πολιτιστική συνέχεια τοῦ Ἑλληνισμοῦ, στίς τελευταῖες χιλιετίες καί αἰῶνες, σέ ἀναφορά μέ τήν Ἐπανάσταση στήν Κρήτη.

Τό 1821 ἀποτελεῖ μία σπουδαία τομή στήν πολιτιστική πορεία τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Οἱ διακυμάνσεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀναμφίβολα, ποικίλουν στόν προχριστιανικό καί

χριστιανικό κόσμο.

Ἄς προβληματιστοῦμε, ὡς Ἕλληνες τοῦ 21^{ου} αἰώνα, ἐνδεικτικά, στά παρακάτω ἐρωτήματα:

α) Τί συνδέει τόν σημερινό Ἑλληνισμό μέ τήν ἀρχαία πόλη – κράτος τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας καί Σπαρτιατικῆς ἡγεμονίας ἤ μέ τούς πρίν ἀπό τόν Φίλιππο, Μακεδόνες βασιλεῖς;

β) Πῶς προσλαμβάνει ὁ Ἑλληνισμός, σήμερα, τό τοῦ Ἰσοκράτους: *«καί μᾶλλον Ἕλληνας καλεῖσθαι τούς τῆς παιδεύσεως τῆς ἡμετέρας ἢ τούς τῆς κοινῆς φύσεως μετέχοντας»*; *«Ἕλληνες εἶναι ὅσοι μετέχουν στήν ἑλληνική παιδεία»;* Ἤ τόν Καβάφη ὅταν γράφει γιά τήν αὐτοκρατορία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου:

«Κι ἀπ’ τήν θαυμάσια πανελλήνιαν ἐκστρατεία,

… τήν περίλαμπρη,

τήν περιλάλητη … βγήκαμ΄ ἐμεῖς·

ἑλληνικός καινούριος κόσμος, μέγας.

Ἐμεῖς· οἱ Ἀλεξανδρεῖς, οἱ Ἀντιοχεῖς,

οἱ Σελευκεῖς, κι οἱ πολυάριθμοι

ἐπίλοιποι Ἕλληνες Αἰγύπτου καί Συρίας,

κι οἱ ἐν Μηδίᾳ, κί οἱ ἐν Περσίδι, κι ὅσοι ἄλλοι.

Μέ τές ἐκτεταμένες ἐπικράτειες…»;

γ) Πῶς ἑρμηνεύουμε τήν ἄποψη τοῦ Μεγάλου Δούκα Νοταρᾶ, λίγο πρίν τήν πτώση τῆς Πόλεως τό 1453: *«Κρειττότερον ἐστὶν εἰδέναι ἐν μέσῃ τῇ Πόλει φακιόλιον βασιλεῦον Τούρκου, ἢ καλύπτραν λατινικήν!»;* Καλύτερα, δηλαδή, νά μποῦν στήν Πόλη Τοῦρκοι παρά Λατίνοι. Ἤ στόν ἴδιο χρόνο τήν ὁμολογία τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου Παλαιολόγου: *«Τό δέ τήν πόλιν σοι δοῦναι, οὔτ' ἐμόν ἐστιν οὔτ' ἄλλου τῶν κατοικούντων ἐν ταύτῃ· κοινῇ γάρ γνώμῃ πάντες αὐτοπροαιρέτως ἀποθανοῦμεν καί οὐ φεισόμεθα τῆς ζωῆς ἡμῶν»; «Ἀποφασίσαμε ὅλοι νά ἀποθάνομεν γιά νά ὑπερασπιστοῦμε τήν Κωνσταντινούπολη. Δέν ὑπολογίζομε τή ζωή μας»;*

Καί **δ)** Ποιά σχέση ἔχει ἡ Ἑλλάδα καί οἱ Ἕλληνες σήμερα, στόν 21^{ο} αἰῶνα, μέ αὐτό πού ὁ Σαββόπουλος τραγουδάει: *«εἴτε μέ τίς ἀρχαιότητες, εἴτε μέ Ὀρθοδοξία τῶν Ἑλλήνων οἱ κοινότητες φτιάχνουν ἄλλο γαλαξία»;*

Ὅλα τά παραπάνω καί μόνο ὡς ἐρωτήματα, ἀναδεικνύουν πόσο μεγάλη τομή στή σύνολη πολιτιστική διαδρομή τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπῆρξε ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 1821, καί τοῦτο διότι:

1. Ὁ Ἑλληνισμός πρωτοπορεῖ τό 1821 καί ἀνέρχεται στό τρένο τοῦ νέου κόσμου, πού τροχοδρομεῖται στόν δυτικοευρωπαϊκό χῶρο, μέ τά νέα ἀξιακά δεδομένα τῆς ἀρχῆς τῶν ἐθνοτήτων καί τῆς διαμόρφωσης ἐθνικῶν κρατῶν, πού ἕπονται τοῦ Διαφωτισμοῦ καί τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης, μέ συνέπεια, τό 1830, νά δημιουργηθεῖ, στά Βαλκάνια, τό πρῶτο ἐθνικό κράτος κι ἕνα ἀπό τά πρῶτα, ἔθνη – κράτη στήν Εὐρώπη.

Ἐδῶ, ὅμως, ἀποσαφηνίζουμε ὅτι, ἡ ἐπαναστατική πυραμίδα τοῦ 1821, σχεδόν στό σύνολό της, μέ πρωτεργάτες τούς κλέφτες καί τούς ἁρματολούς καί μέ τή συμμετοχή σύνολης τῆς λαϊκῆς βάσης, ἀγροτοποιμενικῆς, σχεδόν στό μεγαλύτερο σύνολό της, διεξαγάγει κλῆρος καί λαός, ἕναν ἀγῶνα θρησκευτικό, ὅπου ἔχουμε τή σύγκρουση τῶν Ὀρθοδόξων χριστιανῶν μέ τούς μουσουλμάνους.

2. Τό θεωρητικό πλαίσιο τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821 εἶναι δημιούργημα, κατά κανόνα, στοχαστῶν καί διανοουμένων, μέ προωθημένες, φιλελεύθερες ἀπόψεις, καί αὐτό ἀποσαφηνίζεται στό περιεχόμενο τοῦ Συντάγματος τῆς Ἐπιδαύρου, πού ὀνομάστηκε *«Προσωρινή Διοίκηση τῆς Ἑλλάδος».* Παρόμοιο καί πιό ρηξικέλευθο εἶναι τό Σύνταγμα τῆς Κρήτης, πού ἔχει τήν παράλληλη ὀνομασία, *«Προσωρινό* Πολίτευμα τῆς Νήσου Κρήτης». Καταστρώθηκε τό Κρητικό Σύνταγμα στούς Ἀρμένους τό 1822, ἀπό τούς σαράντα περίπου ἐκπροσώπους τῆς Κρήτης.

Στό Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου, ὁ εὐρωπαϊκός φιλελευθερισμός, με τούς χωριστούς ρόλους τῆς ἐκτελεστικῆς, νομοθετικῆς καί δικαστικῆς ἐξουσίας, καταστρώνεται, κυρίως, ἀπό τούς φαναριώτες, Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο καί Θεόδωρο Νέγρη. Μετά τό πέρασμά τους ἀπό τήν Εὐρώπη, γίνονται φορεῖς φιλελεύθερων δημοκρατικῶν ἰδεῶν καί καθορίζουν τούς ἀξιακούς, συνταγματικούς στόχους στήν Ἐπίδαυρο, ὅπου διετέλεσε πληρεξούσιος ὁ Πέτρος Ὁμηρίδης ἀπό τή Σμύρνη, μέ ἐμπορικές δραστηριότητες στή Μασσαλία. Ὁ Ὁμηρίδης, μέλος, στή συνέχεια, τῆς Συνέλευσης στούς Ἀρμένους, μεταφέρει τό Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου καί στήν Κρήτη. Μέ μία ὅμως πιό ρηξικέλευθη διαφορά. Στό *«Προσωρινό Πολίτευμα τῆς Νήσου Κρήτης»*, ἡ χρονολόγηση γίνεται καί κατά τό προηγούμενο τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης. Διαβάζουμε: *«Ἐν Ἀρμένοις τῇ 20ῇ Μαΐου 1822 καί Β΄ ἔτος τῆς Ἀνεξαρτησίας».*

3. Καί στά δύο Συντάγματα, τῆς Ἐπιδαύρου καί τῆς Κρήτης, ὁ Ἕλλην ταυτίζεται μέ τόν χριστιανό. Στό ἄρθρο Β΄ τοῦ Κρητικοῦ Συντάγματος στούς Ἀρμένους, διαβάζουμε: *«Ὅσοι αὐτόχθονες τῆς Νήσου κάτοικοι πιστεύουν εἰς Χριστόν εἶναι πολῖται, καί ἀπολαμβάνουσιν ὅλων τῶν Ἑλληνικῶν δικαιωμάτων»*.

Στό Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου ἔχομε παράλληλη διατύπωση: *«Ὅσοι αὐτόχθονες κάτοικοι τῆς Ἐπικράτειας τῆς Ἑλλάδος πιστεύουσιν εἰς Χριστόν, εἰσίν Ἕλληνες καί ἀπολαμβάνουσιν ἄνευ τινός διαφοράς ὅλων τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων».*

Συνεπῶς, στήν Ἐπίδαυρο καί στούς Ἀρμένους, ἔχουμε ταύτιση τῶν Ἑλλήνων μέ τούς χριστιανούς πού *«ἀπολαμβάνουσιν ὅλων τῶν ἑλληνικῶν δικαιωμάτων».* Τό ὄνομα *«Ἕλλην»*, εἰσέρχεται σέ νέα τροχιά, ἀποφορτίζεται ἀπό τήν ταύτισή του μέ τόν εἰδωλολάτρη, προσλαμβάνει ἐθνικό περιεχόμενο καί τελικά προσδιορίζει τό ἑλληνικό ἔθνος – κράτος.

Ἡ διαμόρφωση, συνεπῶς, τῆς ἐθνικῆς συνείδησης καί ταυτότητός μας, ξεκινάει μέ ταύτιση τοῦ χριστιανοῦ μέ τόν Ἕλληνα. Καί δέν μποροῦσε νά γίνει διαφορετικά, διότι ἡ ἑλληνική γλῶσσα στήν Κρήτη δέν ἦταν δυνατόν νά ἀποτελέσει προσδιοριστικό παράγοντα ἐθνικῆς ταυτότητας, ἐπειδή σχεδόν σύνολη, ἡ σαφέστατα μικρότερη τῆς χριστιανικῆς, μουσουλμανική κοινότητα, μιλοῦσε καί αὐτή ἑλληνικά. Ἦταν Κρῆτες Ὀρθόδοξοι πού ἐξισλαμίσθηκαν.

Στήν Πελοπόννησο καί στήν Στερεά Ἑλλάδα, ἐπειδή ἔχουμε πολλούς ἀρβανίτες, πού δέν μιλοῦσαν ἑλληνικά, οὔτε κι ἐκεῖ ἡ ἑλληνική γλῶσσα μποροῦσε νά ἀποτελέσει τή βάση γιά ἐθνικό προσδιορισμό καί διαμόρφωση ἐθνικῆς συνείδησης καί ταυτότητας. Ὅμως, αὐτή ἡ ταύτιση τοῦ χριστιανοῦ μέ τόν Ἕλληνα, στό πρῶτο ἑλληνικό κρατίδιο, συμβάλλει καθοριστικά καί ἐνσωματώνει, καθόλη τή διάρκεια

τοῦ 19ου καί 20οῦ αἰώνα, στόν ἑλληνόγλωσσο ἐθνικό κορμό, τούς ἀρβανιτόφωνους, βλαχόφωνους, σλαβόφωνους, ἀλλά καί τουρκόφωνους Ὀρθοδόξους Ρωμιούς.

Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, στή σύνολη πορεία του, ἰδιαιτέρως ὅμως, στήν περίοδο τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἀφομοίωνε στήν πατριαρχική πυραμίδα του, τους ἀλλόγλωσσους Ρωμιούς Ὀρθοδόξους. Ἡ ἐπιλογή αὐτή βοήθησε οὐσιαστικά τόν Ἑλληνισμό στόν Μακεδονικό ἀγῶνα.

4. Στό *«Προσωρινό Πολίτευμα τῆς νήσου Κρήτης»*, ἀλλά καί στήν *«Προσωρινή Διοίκηση τῆς Ἑλλάδος»*, καί στά δύο δηλαδή Συντάγματα, συναντᾶμε τούς νέους ὅρους: *Ἔθνος, εὐδαιμονία τοῦ Ἔθνους, Ἕλληνες, πανελλήνιος βουλή,* καί βεβαίως βρίσκουμε τή *θεά Ἀθηνά* στήν σφραγῖδα τῆς διοικήσεως, ἡ ὁποία στή συνέχεια θά καταστεῖ κυρίαρχο σύμβολο στήν αἴθουσα τελετῶν τοῦ Ἐθνικοῦ καί Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
5. Πενήντα χρόνια πρίν τήν Ἐπανάσταση τοῦ 1821, στήν Κρήτη ἔχουμε τό 1770 τήν Ἐπανάσταση τοῦ Δασκαλογιάννη. Στό τραγούδι τοῦ Δασκαλογιάννη γνωρίζουμε ποιός ὑπαγορεύει καί ποιός γράφει. *«Ὁ μπάρμπα Παντζέλιο ἀπούτον τυροκόμος»,* ὑπαγορεύει τά τῆς Ἐπανάστασης στόν Σήφη τοῦ Σκουλούδη, *«Ἐγώ ἐκράθιου τό χαρτί κί ἐκράθιου καί τή μπένα, κι ἐκεῖνος μοῦ διηγότανε καί τά γραφά ἕνα-ἕνα».*

Σέ κάθε Ἐπανάσταση, πρό αὐτῆς, κατά τή διάρκειά της, ἀλλά καί μετά, διαμορφώνονται διάφορες τάσεις. Ἡ ἐπιφυλακτικότητα γιά τήν Ἐπανάσταση τοῦ Δασκαλογιάννη ἐκφράζεται ἀπό τόν Πρωτόπαπα. Διαβάζουμε στό τραγούδι τοῦ Δασκαλογιάννη:

«Στά χώματα-ν τωνε, ποτέ Τοῦρκοι δέν ἐπατοῦσα, δοσίματα δέν ἔδιδα, οὔτε ἐγγαριές ἐκάνα, τά δύο τῶν πόδια τῶν Τουρκῶν σ' ἕνα παπούτσι ΄βάνα. Εἶχαν καί τά καράβια τῶν, που τῶνε κουβαλοῦσα, σᾶν μπέηδες καί πρίντζιπες εἰς τά Σφακιά περνοῦσα.»

Ὁ Δασκαλογιάννης ἀπαντάει στόν Πρωτόπαπα:

«Σώπαινε μπλιό Πρωτόπαπα μά ὕστερις ἤ πρῶτα, ἐγώ θά πάω τό Σταυρόν εἰς τῶ Χανιῶ τή πόρτα. Ἐγώ θά πάω τό Σταυρό στήν πόρτα νά κολλήσω... τήν Παναγία θέ νά ΄χωμε καί τόν Χριστό βοήθεια».

Ὁ Δασκαλογιάννης, μέ τήν ἀπάντησή του, ἀποσαφηνίζει τόν θεωρητικό στόχο τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1770, πού διεξήχθη στό πλαίσιο τοῦ φιλορωσικοῦ κινήματος τῶν Ὀρλωφικῶν. Στόχος τοῦ Δασκαλογιάννη εἶναι νά φέρει τό Σταυρό στή Χανιόπορτα, μέ τή βοήθεια τοῦ Χριστοῦ καί τῆς Παναγίας. Αὐτά, συνεπῶς, εἶναι καί τά ἀξιακά

δεδομένα τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1770, ἡ ἰδεολογία της, γιά νά κάνω χρήση πολιτικοῦ ὅρου.

4. Ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 1821 ὁδήγησε στήν ἀγχόνη τόν Πατριάρχη Γρηγόριο Ε΄ καί τόν προκάτοχό του Κύριλλο ΣΤ΄, μέ πλειάδα ἄλλων ἀρχιερέων καί λαϊκῶν στήν Κωνσταντινούπολη καί σ΄ ὅλα τά ρωμαλεότερα κέντρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μεταξύ τῶν ὁποίων, Κωνσταντινούπολη, Θεσσαλονίκη, Κύπρος, Σμύρνη.

Στήν Κρήτη, στίς 23 Ἰουνίου 1821, στό Ἡράκλειο, ἐδῶ πού σήμερα λειτουργοῦμε καί στίς γύρω περιοχές, ἔσφαξαν τόν Μητροπολίτη Κρήτης Γεράσιμο Παρδάλη καί τούς Ἐπισκόπους, Κνωσοῦ Νεόφυτο, Χερρονήσου Ἰωακείμ, Λάμπης Ἱερόθεο, Σητείας Ζαχαρία, Διοπόλεως Καλλίνικο. Σφαγιάστηκαν, ἐπίσης, ἡγούμενοι καί μοναχοί Ἱερῶν Μονῶν καί Ἐκκλησιῶν, ἀλλά καί πολλοί λαϊκοί. Οἱ ἱστορικές πηγές γράφουν γιά τίς σφαγές, γιά τόν *«μεγάλο ἀπερντέ»*, πρόκειται γιά τή μεγάλη αὐτή σφαγή τοῦ Μεγάλου Κάστρου, πού σήμερα πανηγυρίζουμε τόν πολιούχο μας Ἅγιο Μηνᾶ.

Οἱ φανατικοί μουσουλμάνοι, πιστοί στή σαρία, σφάζουν μαζί μέ τούς κληρικούς καί 800 λαϊκούς. Τά ἄψυχα σώματα τῶν μαρτύρων σφαγιάζονται στά Σπιτάλια καί στόν Ἅγιο Ματθαῖο.Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κρήτης ἔμεινε ἀκέφαλη καί τό 1823 τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἐξέλεξε Μητροπολίτη Κρήτης τόν Καλλίνικο τόν ἐξ Ἀγχιάλου (1823 -1830).

*Στίς 19 Μαΐου 1821, στήν πλατεία τῶν Χανίων***,** ἀπαγχονίστηκε ὁ Ἐπίσκοπος Κισάμου Μελχισεδέκ Δεσποτάκης. Ἀκολούθησε ἡ σφαγή τοῦ Πέτρας Ἰωακείμ, ἐνῶ φυλακίστηκαν, ὁ Κυδωνίας Καλλίνικος Σαρπάκης καί ὁ Ρεθύμνης Γεράσιμος Περδικάρης, τούς ὁποίους στή συνέχεια ἀπαγχόνισαν.

Τά σπουδαιότερα ἐπαναστατικά γεγονότα στήν Κρήτη εἶναι:

– Τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1821, στά *Γλυκά Νερά* ἐκλέγεται ἡ *«Καγκελαρία τῶν Σφακίων»,* μέ σφραγίδα της, τήν εἰκόνα τῆς Παναγίας πού ἔφερε τήν ἐπιγραφή *«Παναγία τοῦ Λουτροῦ»,* ἐνῶ στίς 15 Ἀπριλίου 1821, στήν *Παναγία τή Θυμιανή,* στά Σφακιά, γίνεται ἡ κήρυξη τῆς Ἐπανάστασης.

– Τόν Φεβρουάριο τοῦ 1823, ἡ Κρήτη ἔζησε ἄλλη μία μεγάλη τραγωδία στό *σπήλαιο τῆς Μιλάτου*, ὅπου ἐξανδραποδίσθησαν περί τά 2.000 ἄμαχα γυναικόπαιδα.

– Ἀκολουθεῖ, τόν Ἰανουάριο τοῦ 1824, τό δρᾶμα στό *σπήλαιο τοῦ Μελιδονίου,* ὅπου οἱ Τοῦρκοι πνίγουν στούς καπνούς, περί τούς 400 ἀμάχους.

– Τό Μάιο τοῦ 1828, ἔχουμε τή *μάχη τοῦ Φραγκοκάστελου,* ὅπου οἱ Τοῦρκοι, μέ 8.000 στρατιῶτες, καταλαμβάνουν τό φρούριο καί σκοτώνουν τούς ὑπερασπιστές.

-Τό Φεβρουάριο τοῦ 1828, ἔχουμε τήν κατάληψη τῆς *Μονῆς τῆς Ὁδηγήτριας* στή Μεσαρά καί τόν θάνατο τοῦ *Ξωπατέρα.*

Ἡ Κρήτη τόν Ἰανουάριο τοῦ 1830, ὅταν ὑπεγράφη τό Πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου καί δημιουργήθηκε τό ἑλληνικό κράτος, ἔμεινε ἐκτός τῆς πρώτης Ἑλληνικῆς Ἐπικράτειας. Τότε τό Συμβούλιο τῶν Κρητῶν ἀγωνιστῶν συνεδρίασε στίς Μαργαρίτες Μυλοποτάμου τό Νοέμβριο τοῦ 1830 καί ἐξέδωσε μία σπουδαία διακήρυξη: *«Ἡ Κρήτη παρεσιωπήθη… ἐνῶ ἀκόμα μάλιστα ἔχει τόν ἐξολοθρευτικόν πόλεμον εἰς τούς κόλπους της καί οἱ Τούρκοι εἶναι περιορισμένοι εἰς μόνο τά φρούριά τους ἀπό τούς Ἕλληνας… Ἡμεῖς δέν εὑρίσκομεν ἀλλοῦ τήν σωτηρίαν μας παρά εἰς τά ὅπλα μας καί εἰς αὐτόν ἔντιμον θάνατον…»*

6. Μέ συνεχεῖς ἐπαναστάσεις καί δυναμικές διεκδικήσεις, ἡ χριστιανική πλειοψηφία τῆς Κρήτης, καθόλη τή διάρκεια τοῦ 19^{ου} αἰώνα, διεκδικεῖ τήν ἐνσωμάτωσή της στήν Ἑλληνική Ἐπικράτεια. Τό ἐθνικό μας κέντρο, ἡ Ἀθήνα, ἀξιοποιεῖ ποικιλόπροπα τίς ἐπαναστατικές ἤ τίς εἰρηνικές διεκδικήσεις τῶν ὁμόγλωσσων χριστιανῶν τῆς Κρήτης.

Μέ τούς προξένους, μέ τούς συλλόγους, μέ τήν ἔκδοση ἐφημερίδων, μέ τούς δασκάλους πού ἔρχονται ἀπό τήν Ἀθήνα καί ἐφορμούμενοι ἀπό ἐθνικό δέος τό μεταδίδουν στούς μαθητές τῆς Κρήτης, μέ τούς Κρῆτες ἀποφοίτους τοῦ ἐθνικοῦ καί Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου, πού ἐγκαθίστανται στήν Κρήτη, Ἐλευθέριο Βενιζέλο, Κυριάκο Μητσοτάκη, Νίκο Γιαμαλάκη, Γιῶργο Μυλωνογιάννη, Γιῶργο Παπαμαστοράκη, Μανοῦσο Κούνδουρο, Ἀντώνη Μιχελιδάκη, κ.ἄ. διαμορφώνεται καί ἐμπεδώνεται στήν Κρήτη ἡ ἑλληνικότητα τοῦ ἔθνους – κράτους, μέ τήν ἑλληνική σημαία, τόν ἐθνικό ὕμνο, τόν ἐθνικό ἱστορικό, τόν ἐθνικό στρατό καί τήν ἐθνική παιδεία.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κρήτης πρωτοπορεῖ ὄχι μόνο στήν Ἐπανάστση τοῦ 1821, ἀλλά καί στίς Ἐπαναστάσεις τοῦ 1866, μέ τήν πυρπόληση τοῦ Ἀρκαδίου, καί τοῦ 1897. Οἱ ἀρχιερεῖς τῆς Κρήτης, Πέτρας Τίτος Ζωγραφίδης, Ρεθύμνης Διονύσιος Καστρινογιαννάκης, Κυδωνίας Νικηφόρος Ζαχαριάδης, Κισάμου Δωρόθεος Κλωνάρης καί ὁ μετέπειτα Ρεθύμνης Χρύσανθος Τσεπετσάκης, πρωτοστατοῦν στόν ἐθνικό ἀγῶνα, τοῦ 1897. Οἱ Κρῆτες ἀρχιερεῖς προηγήθηκαν στήν πατριωτική δράση τῶν μακεδονομάχων ἀρχιερέων.

Τέλος, ἡ χαρισματική μορφή του Ἐλευθερίου Βενιζέλου θά ὁδηγήσει τήν Κρήτη

στήν ἕνωση μέ τήν Ἑλλάδα, ὁλοκληρώνοντας τό 1913 τούς σκοπούς, τούς στόχους καί τίς προοπτικές τῆς μεγάλης Ἐπανάστασης τοῦ 1821.

Συμπερασματικά, ἑορτάζουμε τά 200 χρόνια ἀπό τήν Ἐπανάσταση τοῦ 1821, πού δημιούργησε τό πρῶτο Ἑλληνικό Κράτος, τό πρῶτο ἔθνος – κράτος στά Βαλκάνια.

Ὁ ἑορτασμός τῶν 200 χρόνων, ἀπό τήν Ἐπανάσταση τοῦ 1821, τελετουργεῖται, ἀπό τήν Ἐκκλησία Κρήτης σήμερα, στήν ἑορτή τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ, στόν $21^{ο}$ αἰῶνα. Τά ἐπιτεύγματα τοῦ κόσμου τούτου δημιουργοῦνται, μεταβάλλονται καί μετασχηματίζονται. Ὁ πολιτισμός, ὅμως, πού συμποσοῦται στή λέξη Ἑλληνισμός καί Ἑλλάδα, μπορεῖ νά σταθεῖ μέ φοβική ἐσωστρέφεια στή διαμόρφωση τοῦ νέου κόσμου, αὐτοῦ τοῦ $21^{ου}$ αἰώνα;

Τά ἐρωτήματα, πού θέσαμε στήν ἀρχή, ἀποδεικνύουν ὅτι ὁ πολιτισμός μας γνωρίζει νά διαφυλάττει τήν παρακαταθήκη του, καί νά τήν παραδίδει ἀπό γενιά σέ γενιά, στίς πολύμορφες μεταβολές τοῦ κόσμου τούτου. Ἔζησε, δημιούργησε, ἀλλά καί μεγαλούργησε καί στά πολυπολιτισμικά σχήματα τῶν αὐτοκρατοριῶν.

Ξεκίνησε ἀπό τήν πόλη – κράτος καί συνέχισε στίς αὐτοκρατορίες: τή ρωμαϊκή, τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μέ κυρίαρχη στήν αὐτοκρατορία τῆς ρωμιοσύνης, τήν Ὀρθόδοξη πίστη, τήν ἑλληνική παιδεία καί τόν ἑλληνικό πολιτισμό.

Τό μυστήριο αὐτό, τῆς πολιτιστικῆς παρακαταθήκης, συνεχίστηκε καί μέσα στίς ἀντιξοότητες καί τούς διωγμούς πού ἀκολούθησαν μετά τό 1453, ὅταν στήν Κωνσταντινούπολη κυριάρχησαν οἱ Ὀθωμανοί. Χάρη, βεβαίως, στίς ποικίλες πρωτοβουλίες καί δράσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ μας Πατριαρχείου. Μέσα ἀπό αὐτόν τόν ἑλληνικό κόσμο, τόν μέγα, φθάσαμε στήν Ἐπανάσταση τοῦ 1821, δημιουργήσαμε τό Ἑλληνικό Κράτος καί πορευόμαστε στόν $21^{ο}$ αἰῶνα.

Ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 1821, στά συνταγματικά της κείμενα ταυτίζει τόν Ἕλληνα μέ τόν χριστιανό. Διακόσια χρόνια μετά, τό 1821, καλεῖ τήν Ἑλλάδα καί τόν Ἑλληνισμό σέ πολιτιστική ἐγρήγορση, γιά νά ἔχει συνέχεια στήν παγκόσμια Οἰκουμένη, αὐτό τό σπάνιο πνευματικό μεγαλεῖο τοῦ Ἑλληνισμοῦ καί τῆς Ἑλλάδας. Γιά νά συνεχίζεται ἐδῶ, σ’ αὐτόν τόν ἱερό χῶρο, ὁ ἑορτασμός τοῦ πολιούχου μας Ἁγίου Μηνᾶ, γιά νά λαμβάνουν τίς εὐλογίες τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ καί οἱ ἑπόμενες γενιές μετά ἀπό ἐμᾶς.

Χρόνια πολλά!